

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/346975018>

XIX. Yüzyılda Siirt Sancağında Eğitim Hizmetlerinin Durumu Üzerine Bir İnceleme

Chapter · December 2020

CITATIONS

0

READS

261

2 authors:

Abdurrezzak Çelik

Siirt Üniversitesi

11 PUBLICATIONS 6 CITATIONS

SEE PROFILE

Mehmet Dağ

Siirt Üniversitesi

97 PUBLICATIONS 88 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Kalkınmaya Yönelik Dış Yardımların Samaritan Çıkması Bağlamında Değerlendirilmesi: Ampirik Bir Analiz [View project](#)

Siirt'in Yerel Hikâye ve Masallarının Derlenmesi [View project](#)

BÖLÜM 11

XIX. YÜZYILDA SİİRT SANCAĞINDA EĞİTİMİN HİZMETLERİNİN DURUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Abdurrezzak ÇELİK*

Doç. Dr. Mehmet DAĞ**

*Siirt Üniversitesi, celik5686@hotmail.com

**Siirt Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, mehmetdag323@gmail.com

¹ Bu çalışmada Abdurrezzak ÇELİK tarafından hazırlanan "XIX. Yüzyılın İkinci Yarisında Siirt Sancağının İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu " başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla, kasıtlı olarak istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Bir toplumda zamanı ve mekânı belli olan düzenli bir biçimde yapılan resmi eğitime, örgün eğitim; zamanı ve mekânı kesin olmayan, kesin bir plan ve programı olmayan, yaşam boyu devam eden eğitim ise yaygın eğitim olarak tanımlanmaktadır (Gülünay İleri, 2017:3).

İslam, eğitim öğretime önem veren bir dindir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’e vahiy edilen ilk ayetin “oku” ile başlaması İslam’ın eğitime verdiği önemin göstergesidir. Yine Müslümanlar ile müşrikler arasında 624 yılında yapılan Bedir Savaşı sonrasında esir düşen müşriklerin, onar kişiye okuma-yazma bilmeleri karşısında serbest bırakılacağını bildirilmesi İslam’ın eğitime karşı verdiği önem derecesini ortaya koymaktadır (İstek, 2017:302). İslam Dünyasında eğitim ilk başta cami, mescit ve ulema evlerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu eğitim sisteminin ilk örneği Hz. Peygamber (a.s.) döneminde yoksul sahabilerin kalacakları ve eğitimlerini yapacakları Mescid-i Nebevi’nin bitişiğinde “suffe” adıyla bir eğitim kurumu meydana getirilmiştir Zamanla İslam’ın büyümesi ve geniş kitleler tarafından kabul edilmesi bu tür mekânların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu sorun İslam Dünyasını müstakil eğitim kurumları oluşturmaya yöneltmiştir. Eğitim kurumu olarak oluşturulan müstakil eğitim kurumlarına medrese ismi verilmiştir. Medrese, kelime anlamı olarak ders okunan yer anlamına gelmektedir (Yıldız, 2014:6). İslam Dünyasında bilinen ilk medrese Abbasîler döneminde kurulmuştur.

Beytü'l Hikme adında kurulan bu ilk medrese Bağdat'ta eğitim hizmeti vermeye başlamıştır.

İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesiyle eğitimde yeni bir dönem başlamıştır. Karahanlıların 1000'li yıllarda medrese isminde planlı, düzenli, üçlü bir örgün eğitim kurumu ortaya çıkmıştır. Bu eğitim uygulaması kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Böylece zamanla şekillenip gelişen medrese eğitimi Gazneliler, Selçuklular ve Anadolu Beyliklerinde daha düzenli olarak devam etmiştir (Yıldız, 2014:6). Osmanlı Devletinde de medreseler eğitim kurumu olarak yerini almıştır.

1. OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM KURUMLARI

Osmanlı Devletinde eğitim kurumları dört başlık altında gruplandırılabilir. Bunlar; medreseler, sıbyan mektepleri, enderun mektebi ve askeri eğitim kurumları olarak sıralanabilir. 19.yüzyıla kadar olan süreçte eğitim kurumlarının gelişimi hakkında genel bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

1.1. Medreseler

Medrese eğitimi Osmanlı Devleti'nde en yüksek seviyeye ulaşmış ve askeri hizmetler dışında devletin ihtiyaç duyduğu her sınıf elemanını yetiştiren bir müessese haline gelmiştir. Osmanlının ilk medresesi Orhan Gazi tarafından 1330 yılında İznik'te yapılmıştır (Gülünay İleri, 2017:4). İlk müderris Şerefü'd-din Davud-i Kayseri'dir (İstek, 2017:314). Daha sonra medrese eğitim sistemi tüm Osmanlıda yayılarak devam etmiştir (Yıldız, 2014:6).

Osmanlı medreseleri Umumi Medreseler ve İhtisas Medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır (İstek, 2017:314). Umumi Medreseler, İslami ilimler ve İslam dünyasına sonradan giren ilimlerin öğretildiği medreseler olup kadı, müderris ve müftü yetiştirilmek üzere kurulmuşlardır. Bu medreseler köyler dâhil olmak üzere Osmanlının tüm topraklarına yayılmıştır. İhtisas Medreseleri, Umumi medreselerde okutulan ilimlerden sadece bir tanesinin detaylarıyla birlikte öğretildiği medreselerdir. İhtisas Medreseleri darülhadisler, darülkurrarlar, ve tıp medreseleri olmak üzere üç bölümde faaliyet yapmışlardır. Osmanlıda medrese eğitiminde genel olarak fıkıh, tefsir, hadis, akaid, kelam, arapça, mantık, heyet ve hendese dersleri okutulmuştur (Yıldız, 2014:6).

Medreselerde Eğitim süresi Kanuni dönemine kadar 8 veya 9 yıl olarak uygulanmıştır. Ancak Kanuni döneminde bu yönde düzenlemeye gidilmiş ve eğitim süresi 3 veya 4 yıl olarak yeniden düzenlenmiştir. Medreselerde sıbyan mekteplerini bitirenler veya en az o kadar eğitim gören erkek öğrenciler kabul edilmiştir (Al, 2001:58). Eğitim görenler talebe, tüllab, danişmend, softa, müsteid gibi isimlerle anılmışlardır. Bu isimler genel olarak tüm öğrenciler için kullanılmış olsa da normalde isimler öğrencilerin eğitimine uygun şekilde sınıflandırılmıştır. Sıbyan mektebi öğrencilerine talebe, şakird; alt mederes öğrencilerine softa, yüksek düzey medrese öğrencilerine danişmend; genel olarak medrese öğrencilerine de taleb-i ulum denilmiştir. Medrese tahsilini bitirenlere icazetname belgesi (diploma) verilmiştir. Osmanlı Devletinde medreseler, Tanzimat'ın ilanına kadar

ıslahat yapılmadan devletin eğitim müessesesi olarak faaliyetlerini aktif olarak sürdürmüşlerdir (Yıldız, 2014:9-10).

Tanzimat'ın ilanından sonra eğitim alanında çeşitli yenileşme hareketleri yapılmıştır. Ancak bu yenileşme çabaları uygulama aşamasında istenilen başarıyı sağlamamış ve eski eğitim anlayışıyla eğitimler devam etmiştir (Yıldız, 2014:40). Modern okulların yanında medrese eğitimi önemli bir düzeyde eğitimde yerini korumuştur.

1.2. Sıbyan Mektepleri

Sıbyan Mektepleri'nin kuruluşu İslam'ın ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Kur'an-ı öğrenmek ve okuyabilmek amacıyla İslam'ın ilk yıllarında itibaren mektepler açılmaya başlanmıştır (Yılmaz,2009:8). Bu okullara Kur'an mektepleri olarak isimlendirilmiştir. İslam'ın ilk döneminden itibaren ilköğretimin yerini alan okuma ve yazma eğitimi öğretmek için kurulan Kur'an okulları sonradan Kur'an ve din eğitiminin verildiği okullar olmuştur. Osmanlı Devletinde Kur'an okullarının görevini ve ilköğretimin yapıldığı eğitim kurumlarına Sıbyan Mektebi adı verilmiştir. Sıbyan mektepleri Padişahlar, valide sultanlar, büyük devlet adamları ve hayırsever vatandaşlar tarafından kurulan eğitim kurumlarıdır. Sabi denilen 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocukları bu okullarda eğitim almaya başlamıştır (İstek, 2017:304). Halk köylerde ve mahallelerde el birliğiyle de mektepler yapmıştır. Bazı mektepler vakıflar tarafından kurulmuş ve mekteplerin masrafları vakıflarca karşılanmıştır (Yıldız, 2014:3).

Sıbyan mekteplerinde çocuklara Kur'an-ı Kerim okutmak, namaz kılma usulleri, namazda okunacak sureler ve duaları öğretmek ile yazı yazma eğitimi verilmiştir. Mekteplerde eğitim öğretim işleri gelenek ve göreneklere göre yürütülmüştür Hoca olarak medrese bitiren kişilere cami veya mescitlerde imamlık ile müezzinlik yapan görevliler tarafından eğitim verilmiştir. Mekteplerde Elifba, Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Tecvid, Türkçe Ahlak Risaleleri, Türkçe ve Hat dersleri okutulmuştur (Yılmaz, 2009:17).

II. Mahmud döneminde 1824 yılında Sıbyan mekteplerinin eğitimi hakkında düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan bu ilk düzenlemeyle ilan edilen fermanla ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve sıbyan mekteplerini bitirmeyen çocukların çalıştırılmaları ve çırak olarak kabul edilmeleri yasaklanmıştır. Sıbyan mektepleri Tanzimat'ın ilanına kadar din eğitimi içerikli mektepler iken Tanzimat'tan sonra eğitim müfredatlarına dünya hayatı ile ilgili dersler eklenerek ibtidai mekteplerine dönüştürülmüştür (Yıldız, 2014:3).

1.3. Enderun Mektebi

Osmanlı eğitim sisteminde eğitim-öğretimin yapıldığı önemli eğitim kurumlarından biri Enderun mektebidir. Enderun, Farsça bir tabir olup “iç” anlamına gelmektedir. Bu terim Osmanlı saraylarında harem ve hazine dairelerinin bulunduğu iç kısım için kullanılmıştır. Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nde kapıkulu ocaklarındaki kişilerden devlet adamı yetiştiren orta ve yüksek eğitim kurumu olarak II. Murat döneminde kurulmuştur (İstek, 2017:39). Enderun mektebi Fatih Sultan Mehmet zamanında olgunlaşarak gerçek şahsiyetine kavuşmuş

ve devletin gerekli mülki ve idari kadro yetiştiren bir saray eğitim merkezi olmuştur. Mektebe Hristiyan ailelerin devşirilen çocuklarından zeki ve maharetli olanlar özenli ve ayrıntılı bir elemenden geçen çocuklar eğitim görmekteydi (Gülünay İleri, 2017:4).

Enderun Mektebinde öğrenim için sınıflandırmalar bulunmamaktaydı. Eğitim hiyerarşik bir sistem şeklinde düzenlenmiş ve mektep altı odadan (koğuştan) oluşmaktadır. Bunlar, Büyük ve Küçük Odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda olarak isimlendirilmiştir (Kaya Doğanay, 2011:8). Talebeler acemi oğlanlar arasından seçilir ve burada eğitim öğretimlerine başlardı. Mektepte okuyup yazmadan başlayarak Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, kelâm gibi dini dersler, şiir, belagat, felsefe, Arapça, Farsça dilleri, hat, tarihi riya ziye ve coğrafya gibi müspet ilimler dersleri okutulmaktaydı (Al,2001:19). Ayrıca bu mekteplerde Osmanlı saray geleneği ve görgüsüyle, protokol kaideleri ve bürokratik işler öğretilirdi. Bunların yanı sıra çeşitli sanat kollarında beceriler kazandırıldığı gibi sportif faaliyetlere de mektep eğitiminde yer verilirdi. Enderun Mektebinde eğitim yatılı eğitim sistemine uygun bir şekilde yürütülmüştür (İstek, 2017:341). Talebelerin bütün masrafları mektep tarafından karşılanmıştır. Enderun Mektebinde eğitimlerini tamamlayan talebelerin atamaları padişah tarafından gerekli yerlere yapılırdı (Gülünay İleri, 2017:8). Enderun Mektebi II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırmasıyla birlikte eski önemini kaybetmiştir. Yenileşme hareketleriyle birlikte eğitimde başlanan yeni dönemde Enderun Mektebi ihmal edilerek önemini kaybetmiş ve 1

Temmuz 1909 çıkartılan bir talimatnameyle Enderun Mektebi kapatılmıştır (Kılınç, 2012:70).

1.4. Askeri Eğitim

Osmanlı Devletinde askeri eğitim Kapıkulu Ocağında² yapılırdı. Kapıkulu Ocağı bünyesinde bulunan Acemi Oğlanlar Ocağında Hristiyan çocuklardan devrişilen çocuklar eğitim görmekteydi. Devşirme için alınan çocuklar çeşitli elemelerden geçerdı. Yetenekli olan çocuklar Enderun Mektebine, diğerk çocuklar ise Yeniçeri Ocağına alınırldı. Burada hem ordunun hem de devletin ihtiyaç duyduğı meslek sahipleri yetiştirilirdi. Bunların başlıcaları; askeri müzik eğitim yeri Mehterhane, top dökümünün yapıldığı Tophane, tüfeklerin yapıldığı yer olan Tüfekhane, ordunun ihtiyacını karşılamak üzere kılıç ve diğerk kesici aletlerin yapıldığı Kılıçhane gibi Osmanlının askeri eğitim kurumları olarak gerekli ihtiyaçların karşılandığı eğitim kurumu görevini yapmışlardır (Gülünay İleri, 2017:9).

2. EĞİTİMDE İLK YENİLEŞME HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti 18. Yüzyıla geldiğinde batılı ülkeler karşısında zayıf duruma düşmüştür. Zamanın getirdiğı yenilikleri ülke içinde uygulanmamasından kaynaklanan bu zayıf durum karşısında Osmanlı, batılı devletlerle yaptığı savaşları kaybetmeye başlamıştır. Bu yenilgiler nedeniyle askeri alanda yenilik yapma ihtiyacı doğmuştur.

² Kapıkulu Ocağı; Osmanlı Devleti'nin sürekli ordusunu oluşturan ve doğrudan padişaha bağı olan yaya, atlı ve teknik sınıftan asker ocaklarına verilen addır.

18. Yüzyıla kadar Osmanlı ihtiyaç duyduğu devlet adamlarını Enderun Mektebi, Acemi Ocakları ve Yeniçeri Ocağından karşılamıştır (Aktürk, 2015:15).

Askeri alanda ilk olarak 1734 yılında Hendesehane, 1776'da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, 1795'te Mühendishane-i Berr-i Humayun gibi teknik okullar açılarak eğitim alanında ilk yenileşme hareketi başlatılmıştır (Akyüz, 2011:12). III. Selim döneminde 1796 yılında Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu kurulmuş, II. Mahmud döneminde ise yenileşme hareketleri devam etmiş ve Yeniçeri Ocağı kaldırılarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye isminde yeni bir ordu kurulmuştur. Bu orduya doktor ve subay yetiştirilmek amacıyla 1827 yılında Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure ile 1834 yılında Mekteb-i Harbiye okulları açılmıştır. Bu iki okul 1839'da birleştirilerek Darü'l Ulüm-ı Hikemiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak adlandırılmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla beraber Mehterhane'de kapatılmıştır. Ordunun müzik ihtiyacını karşılamak için 1834 yılında Muzıka-i Humayun Mektebi kurulmuştur (Aktürk, 2015:17). Eğitimde askeri okullarda başlatılan yenileşme hareketleri kapsamında açılan okullara batılı ülkelerden uzmanlar getirttirilerek eğitim yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Yine eğitim alanında batıya öğrenciler gönderilerek eğitimin gelişmesine katkıda bulunulmuştur (Yıldız,2014:11).

Eğitimde askeri alanda başlatılan yenileşme hareketleri II. Mahmud döneminde sivil eğitim alanında da başlatılmıştır. Bu yönde yapılan ilk önemli adım hazırlanan eğitim layihasıdır. Bu layihaya göre sınıf-ı

sani olarak Rüşdiye mekteplerinin açılması kararlaştırılmıştır. Rüşdiye mektebinin açılması için ilk önce nizamname hazırlanmıştır. Mektebe ihtiyaç gerekçesi olarak bürokraside çalışan memurların yetiştirilmesi için herhangi bir sivil okulun bulunmayışı gösterilmiştir. 1839 yılında ilk rüşdiye Mekteb-i Maârif-i Adliye adında İstanbul’da açılmıştır. İlk mezunların memur olarak göreve başlamaları ve öğrenci sayısının artması üzerine ikinci şubesi açılmıştır. Bu şubeye Mekteb-i Ulum-ı Edebiye-i Adliye ismi verilmiştir. Mekteb-i Maârif-i Adliye’ye devam eden öğrenciler daha çok paşa ve bey çocukları, Mekteb-i Ulum-ı Edebiye-i Adliye’ye devam eden öğrenciler ise daha çok esnaf ve sanatkâr çocukları olmuştur (Yıldız, 2014:12).

2.1. Tanzimat Sonrasında Eğitimde Yenileşme Hareketleri

Osmanlı Devletinde Tanzimat Fermanının 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilmesiyle yenileşme hareketleriyle yeni bir döneme girilmiştir. Eğitim alanında yenileşme hareketi kapsamında 1845 yılında maârif³ işlerini yürütmek üzere Muvakkat Meclis-i Maârif kurulmuştur. Meclis, maârif alanında yapılması gerekenleri görüşerek sıbyan mekteplerinin ıslahı, rüşdiyelerin çoğaltılarak düzenlenmesi, yükseköğretimin basamağını oluşturacak bir Darülfünun açılmasını karara bağlamıştır (Yılmaz, 2009: 33). Yapılacak çalışmaları gerçekleştirmek için sürekli bir Meclis-i Maârif kurulması kararlaştırılmış ve 1846 yılında Meclis-i Maârif-i Umumiye kurulmuştur. Bu meclis maârif işlerinden doğrudan doğruya sorumlu

³ Maârif: İslami litaretürde eğitim ve öğretimin karşılığı maârif demektir.

olmuştur. Ancak meclis karar organı olmasına karşın, mecliste alınacak kararları uygulama ve denetleme yetkisi bulunmamaktaydı. Bu görevi yapacak olan Mekatib-i Umumiye Nezareti aynı yıl içinde kurulmuştur (Yıldız, 2014:14).

Maârif Meclisi 1847 yılında sıbyan mektepleri hakkında bir talimatname düzenlemiştir. Bu talimatnameyle sıbyan mekteplerinin eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Sıbyan mekteplerinin rüşdiyelere temel olması ve öğretim dereceleri arasında bir uyum sağlanmıştır. Türkçe derslerine önem verilmesi, eğitimde millileşmeye doğru bir adım atılmıştır. İlköğretimde birlik ve bütünlük temini yoluna gidilmiştir. Ancak bu talimatname yeterli sayıda öğretmenin bulunmayışı ve parasızlık nedeniyle uygulanamamıştır (Yıldız,2014:21).

Yenileşme hareketlerinin ikinci adımı 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanıyla başlamıştır. Ferman, daha çok gayrimüslim tebaa hakkında düzenlemeler içermiştir. Maârifle ilgili hükümler arasında okul açma hakkı ve Türk okullarına giriş serbestisi verilmiştir. Gayrimüslim tebaa Avrupalıların yardımıyla devletin her tarafında milli ve dini okullar açmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti yeni gelişmeler karşısında merkezi bir maârif teşkilatı kurmak, yeni okullar açmak ve gayrimüslimler karşısında varlığını sürdürmek amacıyla 17 Mart 1857 tarihinde Maârif-i Umumiye Nezareti'ni kurmuştur. Böylece günümüzdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın temeli olan kuruluş meydana çıkmıştır. 3 Mart 1861 tarihinde Nezaretin görevlerini belirten bir talimatname düzenlenmiştir. Bu talimatnameyle askeri

okullar dışındaki tüm okullar Maârif Nezaretine bağlanmıştır. Genel eğitim kurumları üç dereceye ayrılmıştır. Birinci derecede Sıbyan mektepleri, ikinci derecede Rüşdiye mektepleri, üçüncü derecede çeşitli fenlere ait mektepler olarak sınıflandırılmıştır. Sıbyan mekteplerinde Müslüman ve Gayrimüslim çocukların birlikte eğitim görmeleri yasaklanmıştır. Ancak diğer derecelerdeki okullarda böyle bir yasak getirilmemiştir. Talimatnamede bir başka düzenleme ise eğitimin içeriğiyle olmuştur. Sınıf geçme sisteminin imtihanla olması, ikinci ve üçüncü derecedeki mekteplerin öğretim dilinin Türkçe olması ve görev yapacak öğretmenlerin Türkçeyi iyi bilmeleri kararlaştırılmıştır (Yıldız, 2014:14-15).

Eğitim hakkında 1 Eylül 1869 tarihinde Maârif-i Umumiye Nizamnamesi düzenlenmiştir. 198 maddeden oluşan bu nizamname geniş bir içeriğe sahip ve uzun yıllar uygulamadaki temeli oluşturmuştur. Nizamname ile vilayetlerde bir maârif teşkilatının kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca köylerde ve mahallelerde sıbyan, beş yüz evli kasabalarda rüşdiye, bin evli kasalarda idadi, vilayet merkezlerinde Sultaniye kurulması ile bunların üstünde meslek ve ihtisas mektepleriyle Darülfünun'un yer alması karara bağlanmıştır (Aktürk, 2015:26).

1869 yılındaki nizamnameyle örgün eğitim ilk, orta ve yüksek şeklinde üç aşamadan oluşur. Bunlar Mekatib-i Sıbyaniye, Mekatib-i Rüştiye, Mekatib-i İdadiyi, Mekatib-i Sultaniye, Mekatib-i Aliye olmak üzere beş kısma ayrılmıştır. Nizamname ile yabancı ve azınlık okulları devlet denetimi altına alınmıştır (Altın, 2008:274).

Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile sıbyan mektepleri bir sisteme bağlanmıştır. Sıbyan mekteplerinin her mahalle ve köylerde en az bir tane açılması, kız-erkek ve Müslim-Gayrimüslim olarak ayrı ayrı dört yıllık okullar şeklinde düzenlenmiştir. Okuma yaşı kızlar için 6-10, erkekler için 7-11 yaşları olarak belirlenmiş ve mektebe devam mecburiyeti getirilmiştir (Yılmaz, 2009:34). Bu nizamname ile sıbyan mekteplerinde okutulacak dersler de yeniden düzenlenmiş, sıbyan mekteplerinin ıslahı için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Sıbyan mektebinin ıslah çalışmalarında “ibtidai” adı altında mekteplerin 1870 yılında açılmasıyla ilk girişim başlamıştır. Yeni usulde hazırlanan ders programına göre 1872 yılında İstanbul’da bir ibtidai mektebi açılmıştır. Bu okul devletin her tarafına yapılacak olan ibtidailerin ilk örneği olmuştur. 1876 yılında ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ilan edilmiş ve anayasada maârifle ilgili maddelerde yer almıştır. Böylece eğitim devletin görevleri arasına girmiştir. Anayasada ilköğretimin zorunlu hale gelmesi karara bağlanarak ilköğretim anayasa güvencesi altına alınmıştır (Yıldız, 2014:22-23).

II. Abdülhamid döneminde 1879 yılında Maârif merkez teşkilatında düzenlemeler yapılmıştır. Yine bu dönemde vilayetlerde maârif idareleri kurulmuş ve idareler faaliyete geçirilmiştir. Bu dönemde ilköğretim ikiye bölünmüştür. 1879 yılında Maârif Nezareti bünyesinde Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi kurulmuştur. Böylece eski yöntemlerle eğitim-öğretim yapan sıbyan mektepleri ile yeni yöntem teknikleriyle eğitim-öğretim yapan ibtidai mektepleri ilköğretim kurumlarını getirmiştir (Yıldız, 2014:16).

Maârif Nezâreti 1881 yılında vilayetlerde ve sancak merkezlerinde maârif meclislerinin oluşturulmasıyla ilgili bir tezkereyi hükümete göndermiştir. Bu tezkere ile her sene on vilayette bir maârif meclisi oluşturulması hedeflenmiştir. Görev yapacak meclis üyeleri İstanbul'dan atanacak olup fahri ve karma (Müslim ve gayrimüslim olmak üzere) olup, İstanbul'dan tayinleri yapılacaktı. 1881 yılında Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Van vilayetlerine 1.200 kuruş maaşla birer maârif müdürü tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Eğitim işlemleri vilayetlerde maârif müdürlükleri ve maârif meclisi tarafından yürütülmüştür. 1884 yılında vilayetlere atanan maârif müdürlerinin sayısı artmış ve maârif meclisleri, maârif müdürlerinin başkanlığında kurulmuştur (Taşer, 2010:161). Maârif Meclisleri Müslim ve Gayrimüslim temsilcilerinden meydana gelmiştir. Maârif meclisi, okullara arsa bulma, bina inşa ettirme, mali meseleleri görüşme gibi bir karar oranı iken maârif müdürlükleri alınan kararları uygulama işlemlerini yürütmekle görevliydi (Yıldız, 2014:19).

Sancak merkezlerinde bu görevi yapmak üzere Maârif Meclisi ya da Komisyonları kurulmuştur. Maârif Komisyonlarının başkanlığını sancaklarda mutasarrıflar, kazalarda kaymakamlar yapmaktaydılar. İdadî ve rüşdiye müdürleri ya da burada görev yapan öğretmenlerinden birisi bu komisyonun tabîi üyesiydiler (Açıkel, 2019:612).

Eğitimde meydana gelen ikili eğitim-öğretimi bitirmek için değişik zamanlarda bazı girişimlerde bulunulmuş ancak bu durum uygulama

aşamasında başarı sağlamamıştır. 15 Ekim 1913 tarihinde Tedrisat-ı İbtadiye Kanun-ı Muvakkatı Kanunu ile ikili öğretim sonlandırılmıştır (Aktürk, 2015:35). Bu kanunla ilköğretim zorunlu ve parasız hale getirilmiştir. İbtidai ve rüşdiye mektepleri birleştirilerek ilköğretim altı yıllık merkez ibtidaieleri haline gelmiştir. Yeni programa göre ilkokullar 7-8 yaşları Devre-i İbtidaiye, 9-10 yaşları Devre-i Mutavassıta, 11-12 yaşları Devre-i Aliye olarak üç sınıfa ayrılmıştır (Yıldız, 2014:24).

2.1.1. Rüşdiye Mektepleri

Osmanlı Devletinin 18. Yüzyılda aldığı bir takım yenilgiler sonrasında eğitim alınanda yenileşme hareketleri başlatmıştır. Bu yenileşme hareketleri ilk olarak Avrupa tarzı eğitim veren askeri okulların açılmasıyla uygulamaya konulmuştur.

Osmanlının geleneksel eğitim tarzında yapılacak yenilikler ilk başta medreselilerin tepkisine yol açmaması amacıyla sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında yer alan rüşdiye isminde bir okulun açılması kararlaştırılmıştır. Devletin ihtiyaç duyduğu sivil memurları yetiştirmek amacıyla açılacak olan rüşdiye mektepleri ilk kez 1839 yılında Mekteb-i Maârif-i Adli isminde açılmıştır. Mekteb-i Maârif-i Adliye açıldıktan sonra bu okulun ikinci şubesi olarak Mekteb-i Ulum-i Edebiye-i Adliye adıyla yeni bir rüşdiye mektebi açılmıştır (Kaya Doğanay, 2011:24). Orta dereceli okullar sınıfında açılan bu iki rüşdiye mektebi Tanzimat Fermanı ile başlanan yenileşme hareketlerinde yetersiz kalmışlardır. Bu nedenle yeniden yapılanmaya

gidilerek 1847 yılında İstanbul’da beş adet rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu okullar numune olarak açılmış ve okullarda Arapça, Farsça, Coğrafya, Matematik, İmla ve gerekli fen dersleri verilmiştir (Yıldız, 2014:24).

Tanzimat’ın ilanından sonra açılan beş yeni rüşdiye mektebi söz konusu mektepler gibi iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm ibtidai adındaki ilkokul, ikinci bölüm esas rüşdiye olmuştur. 1853 yılında vilayetlerde rüşdiye mekteplerinin açılması kararlaştırılarak uygulanmaya başlanmıştır (Yıldız, 2014:28). 31 Ekim 1858 tarihinde rüştiyelerin ülkede yaygınlaşması üzerine kız rüşdiye mektebi açılmıştır (Aktürk, 2015:40). Kız Rüşdiye Mektebinin açılmasında halka bilgi vermek için hükümet gerekçe olarak gazetelerde bir metin yayımlanmıştır. Bu metinde, *“okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek koalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır”* şeklinde bir gerekçe bildirilmiştir (Kara, 2011:172-173).

Eğitim alanındaki düzenlemeler ışığında 1869 yılında kabul edilen Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile rüşdiyelerin eğitim-öğretimi ile yapılandırılması düzenlenmiştir. Böylelikle rüşdiyelerin eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Mekteplerde Osmanlıca Dil Bilgisi, İmla ve Yazı, Arapça, Farsça, Defter Tutma, Matematik (Hesap İlmi), Hatt, Geometri (Mekade-i Hendese), Umumi Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Jimnastik ve okulun bulunduğu yörenin mahalli dili ile

seçmeli Fransızca dersleri müfredatta belirlenmiştir. Rüşdiye mezunları sınavsız olarak idadilere kabul edilerek eğitimlerine devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Rüşdiye Mektepleri II. Meşrutiyete kadar ortaöğretim kademesinde, II. Meşrutiyetten sonra ilköğretim kademesine geçmişlerdir. 1913 yılındaki Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu Layihası ile rüşdiyeler iptidailerle birleştirilmiştir. Böylelikle rüşdiyeler, ilköğretim ile ortaöğretim okulları olan idadiler arası tamamlama sınıfları olarak kabul edilmiştir (Yıldız, 2014: 26-27).

2.1.2. İdadi Mektepleri

İdadi adındaki mektepler yüksek askeri okullara başlamak isteyen talebeleri hazırlamak amacıyla ön sınıflar olarak eğitim kurumları arasına yerini almıştır. İlk idadi mektebi 1845 yılında Bosna’da açılmıştır. 1869 yılında eğitim programını düzenleyen Maârif-i Umumiye Nizamnamesinde idadilerin açılış amacı tanımlanmıştır. Nizamnamede düzenlenen gerekçede Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının birbiriyle kaynaşmasını sağlamak, bu talebelerin ortak bir kültür içinde yetiştirmek amacıyla açılması kararlaştırılmıştır (Kaya Doğanay, 2011:11). İdadiler, sancaklarda rüşdiye mezunu öğrencileri sultanilere hazırlamak için üç yıl eğitimli mektepler şeklinde belirlenmiştir (Yıldız, 2014:29). İdadi mektepleri 1873 yılında uygulama aşamasına geçerek Darülmaârif’in idadiye çevrilmesi ile ilk idadi mektebi faaliyete geçmiştir (Aktürk,2015:44).

İdadi mektepleri bütçedeki imkânsızlıklar nedeniyle vilayet merkezlerinde belirli bir zamana kadar açılamamıştır. İdadi mektepleri için 1884’te bütçede ayrı bir fon hazırlandıktan sonra vilayet

merkezlerinde açılmaya başlanmıştır (Demirel, 2012:521). Bazı idadiler yatılı hale getirilmiştir. 1892 yılında idadiler için yeni bir düzenleme yapılarak müdürlerin, muavinlerin, mubassırların⁴ görevleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir (Yıldız, 2014:31).

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra idadilerin adı sultaniye olarak değiştirilmiştir. Sultaniler, II. Meşrutiyet döneminde beş ve altı yıllık ilköğretim üzerinde mektepler olmuş ve birinci dönemde dört, ikinci dönemde üç yıl olmak üzere öğretim yapılan mektepler olmuşlardır. Sultanilerin ismi 1922 yılında lise olarak değiştirilerek eğitim programında yerini almıştır (Yıldız, 2014:33).

3. XIX. YÜZYILDA SİİRT SANCAĞININ EĞİTİM DURUMU

Siirt Sancağında eğitim öğretim işleri Müslüman talebeler için medreselerde, gayrimüslim talebeler için mensup olduğu cemaatlere göre kiliselerde yapılmaktaydı. Osmanlı Devletinde başlanan yenileşme hareketleri kapsamında eğitimde yeni bir döneme girilmiştir. Medreselerden ayrı olarak yeni bir eğitim sistemi uygulamaya konulmuştur. Böylece Siirt'teki eğitim-öğretim işleri mektep eğitimi ve medrese eğitimi olarak iki farklı alanda aynı anda devam etmiştir. Gayrimüslimler yenileşme hareketiyle eğitim alanında kendi mezheplerine göre mektepler açarak eğitim hizmetini yerine getirmişlerdir.

⁴ Mubassır: Mekteplerde talebenin durumu ile yakından ilgilenen, düzenliği sağlayan kişidir.

3.1. Siirt Sancağında Medrese Eğitimi

Siirt sancağı 19. yüzyılda medrese sayısı bakımından iyi bir durumdaydı. Sancak Merkezi ve kazalarında yeterli miktarda medrese bulunmasına karşın medreselerde okuyan talebe sayısı yeterli düzeyde değildi. Yenileşme hareketleri kapsamında eğitim alanında yeni bir dönem başlamış ve Osmanlı Devletinde modern eğitim sistemiyle eğitim veren yeni mektepler açılmaya başlamıştır. Siirt sancağı bu yeni eğitim sistemi dâhiline girmiştir. Sancakta yaşayan halkın dindar oluşu medreseler eğitimini olumsuz etkilememiştir. Bunun yanı sıra Cumhuriyetin ilanından sonra medreselerin eğitim kurumları arasından kaldırılması dahi halkın medrese eğitimine bakışını değiştirmemiştir. Günümüzde halen medrese eğitiminin önemli bir yeri vardır. Din görevlisi olarak yetiştirilecek kişilerin medrese eğitiminden geçmesi önemsenmiştir.

19. yüzyılda Siirt Merkez ve kazalarında bulunan medreseler ve öğrenci sayıları hakkında dönemin salname kayıtları önemli bilgiler vermiştir. Siirt sancağı hakkında Diyarbakır ve Bitlis salnamelerinde bu yönde çeşitli bilgiler yer almaktadır. 1898 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan Maârif Salnameleri de Siirt sancağında bulunan eğitim kurumları hakkında önemli bilgiler vermektedir. 1316 (1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901) ve 1321 (1903) tarihleri arasında beş adet Maârif Salnamesi yayımlanmıştır.

1892 yılında Siirt Merkez sancağında 33 medresede 226 talebe, Şirvan kazasında 2 medresede 10 talebe, Garzan kazasında 7 medresede 63 talebe, Eruh kazasında 10 medresede 70 talebe eğitim almaktaydı ((H) 1310 BVS) (Polat, 2006:184).

1898 yılında Siirt sancağı Merkez kazasında Mahmut Ağa tarafından yaptırılan Mahmudiyye Medresesinde müderris Abdullah Efendi tarafından 25 talebe, Siirt mutasarrıfı Salih Paşa tarafından yaptırılan Salihiyye Medresesinde müderris Hasan Efendi tarafından 25 talebe öğrenim görmektedir. Hacı Abdurrahim Efendi tarafından yaptırılan Rahimiyye Medresesinde müderris Yusuf Efendi tarafından 25 talebe, Fahreddin Efendi tarafından yaptırılan Fahriyye Medresesinde müderris Mehmed Efendi tarafından 25 talebe eğitim almaktaydı ((H) 1316 MS:. 950-952)

Tablo 1: Siirt Sancağı Merkez Kazasında Bulunan Medreseler

<i>Yıl</i>	<i>Medresenin Adı</i>	<i>Medresenin Müderrisi</i>	<i>Medresenin Banisi</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
1898	Mahmudiyye	Abdullah Efendi	Mahmud Ağa	25
	Salihiyye	Hasan Efendi	Salih Paşa	25
	Rahimiyye	Yusuf Efendi	Hacı Abdurrahim Efendi	25
	Fahriyye	Mehmed Efendi	Fahreddin Efendi	25
Toplam				100
1899	Mahmudiyye	Abdullah Efendi	Mahmud Ağa	25
	Salihiyye	Hasan Efendi	Salih Paşa	25
	Rahimiyye	Yusuf Efendi	Hacı Abdurrahim Efendi	25
	Fahriyye	Mehmed Efendi	Fahreddin Efendi	25
Toplam				100
1900	Mahmudiyye	Abiyd Efendi	Mahmud Ağa	25
	Salihiyye	Hasan Efendi	Salih Paşa	25
	Rahimiyye	Mehmed Efendi	Hacı Abdurrahim Efendi	25
	Fahriyye	Yusuf Efendi	Hacı Hüseyin Ağa	25
Toplam				100
	Mahmudiyye	Abiyd Efendi	Salih Paşa	25
	Salihiyye	Hasan Efendi	Hacı Mahmud Ağa	25

1901	Rahimiyye	Mehmed Efendi	Hacı Abdurrahim Efendi	25
	Fahriyye	Yusuf Efendi	Hacı Hüseyin Ağa	25
Toplam				100
1903	Mahmudiyye	Abiyd Efendi	Salih Paşa	25
	Salihyye	Hasan Efendi	Hacı Mahmud Ağa	2
	Rahimiyye	Mehmed Efendi	Hacı Abdurrahim Efendi	2
	Fahriyye	Yusuf Efendi	Hacı Hüseyin Ağa	2
Toplam				100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Maârif Salname kayıtlarına göre Siirt sancağı Merkez kazasında 4 medresede eğitim verilmiştir ((H) 1316 MS: 950-952; (H) 1317 MS: 1050-1054; (H) 1318 MS: 1166-1169; (H) 1319 MS: 456-457; (H) 1321 MS: 397-398). Medreselerde birer müderris görev yapmış ve her medresede 25'er talebe eğitim almıştır. 1900 yılından itibaren Mahmudiyye, Rahimiye ve Fahriyye Medresesi müderrislerinin değiştiği görülmektedir. Kayıtlarda bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. 1900 yılında Fahriyye Medresesi banisi Hacı Hüseyin Ağa olarak kayıt altına alınmıştır. Önceki yıllarda ise Fahriyye Medresesi banisi Fahreddin Efendi olarak geçmektedir. 1901 yılındaki kayıtlarda Mahmudiyye Medresesi banisi Salih Paşa, Salihyye Medresesi banisi Hacı Mahmud Ağa olarak yazılmıştır. Ancak önceki yıllarda Mahmudiyye Medresesi banisi Mahmud Ağa, Salihyye Medresesi banisi Salih Paşa olarak kaydedilmiştir. 1901 yılında yapılan bu değişikliğin bir yazım hatası olduğu dikkatimizi çekmiştir. Önceki yıllarda Mahmudiyye Medresesi başta yazılmış iken 1901 yılında başta Salihyye Medresesi yazılmıştır. Böylelikle kayıtlardaki farklılığın bir yazım hatası olduğu açıktır. Yine 1900 yılındaki salname kayıtlarında Mahmudiyye, Rahimiye ve Fahriyye

Medreselerin müderrislerinin değıştiğı görölmektedir. Mahmudiyye Medresesinin önceki yıllardaki müderrisi Abdullah Efendi iken 1900 yılında Abiyd Efendi yazılmıştır. Bu isim değışikliğinin yazım hatası olması ihtimali dikkatimizi çekmektedir. 1900 yılındaki Rahimiyye Medresesi müderrisi Mehmed Efendi, Fahriyye Medresesi müderrisi Yusuf Efendi olarak yazılmıştır. Oysaki önceki yıllardaki kayıtlarda Rahimiyye Medresesi müderrisi Yusuf Efendi, Fahriyye Medresesi müderrisi Mehmed Efendidir. Yukarıda açıklanan yazım yanlışlıkları dikkate alındığında bu isim değışikliğinin de bir yazım hatası olma ihtimali yüksektir. Maârif Salname kayıtlarında Siirt Merkez kazasında bulunan medreselerde yapılacak çalışmalarda bu hususların dikkate alınması literatürde oluşacak değışik bilgilerin önüne geçecektir.

1899 yılında Siirt Sancağı Şirvan kazasında Zeynel Bek Köyü, Zeynel Bek Medresesi ve Abdal Bek Köyü, Abdal Bek Medresesi bulunmaktadır. Ancak bu medreselerde eğitim gören öğrenci sayıları hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir (H) 1317 MS: 1050-1054). 1900 yılında Şirvan kazası Kufra Köyü Kufra Medresesinde müderris Şeyh İbrahim Efendi tarafından da 5 talebeye eğitim verilmiştir ((H) 1318 MS: 1168).

Tablo 2: Siirt Sancağı Şirvan Kazasında Bulunan Medreseler

<i>Yıl</i>	<i>Medresenin Adı</i>	<i>Medresenin Müderrisi</i>	<i>Medresenin Banisi</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
1898	Zeynel Bek	-	Belli Değildir	-
	Abdal Bek	-	Belli Değildir	-
1899	Zeynel Bek	-	Belli Değildir	-
	Abdal Bek	-	Belli Değildir	-
1900	Kufra	Şeyh İbrahim Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	5
1901	Kufra	Şeyh İbrahim Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	5
1903	Kufra	Şeyh İbrahim Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	5

Maârif Salname kayıtlarında Şirvan kazasına ilişkin 1898 ve 1899 yılında iki farklı medrese şeklinde kayıt bulunmaktadır. Ancak bu medreselerdeki talebe ve müderrisler hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 1900 yılından itibaren Şirvan kazasında sadece Kufra köyünde medrese bulunduğuna ilişkin bilgiler yer almaktadır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde Kufra köyündeki medresenin Zeynel ve Abdal Bekler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. 1900 yılından itibaren Kufra'daki medresede Şeyh İbrahim Efendi tarafından beş talebeye eğitim verilmeye başlanmıştır.

1900 yılında Siirt Sancağının Garzan kazasında müderris Mahmud Efendi tarafından Zokayd Köyü, Zokayd Medresesinde 30 talebe, müderris Said Efendi tarafından Comani Köyü, Comani Medresesinde 8 talebe, müderris Ali Asaf tarafından Zevik Köyü, Zevik Medresesinde 8 talebeye eğitim verilmekteydi. Kazanın Beykent

Köyü Beykent Medresesinde müderris Hamid Efendi tarafından 5 talebe, Nazran Köyü Nazran Medresesinde müderris Abdullah Efendi tarafından 6 talebe eğitim almaktaydı ((H) 1318 MS: 1166-1169).

Tablo 3: Siirt Sancağı Garzan Kazasında Bulunan Medreseler

<i>Yıl</i>	<i>Medresenin Adı</i>	<i>Medresenin Müderrisi</i>	<i>Medresenin Banisi</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
1898	Zokayd	-	Belli Değildir	30
	Comani	-	Belli Değildir	8
	Zevik	-	Belli Değildir	8
	Beykend	-	Belli Değildir	5
	Nazran	-	Padişah tarafından yapıldı	4
Toplam				55
1899	Zokayd	-	Belli Değildir	30
	Comani	-	Belli Değildir	8
	Zevik	-	Belli Değildir	8
	Beykend	-	Belli Değildir	5
	Nazran	-	Padişah tarafından yapıldı	4
Toplam				55
1900	Zokayd	Mahmud Efendi	Belli Değildir	30
	Comani	Said Efendi	Belli Değildir	8
	Zevik	Ali Asaf Efendi	Belli Değildir	8
	Beykend	Hamid Efendi	Belli Değildir	5
	Nazran	Abdullah Efendi	Padişah tarafından yapıldı	6
Toplam				57
1901	Zokayd	Mahmud Efendi	Belli Değildir	30
	Comani	Said Efendi	Belli Değildir	8
	Zevik	Ali Asaf Efendi	Belli Değildir	8
	Beykend	Hamid Efendi	Belli Değildir	5
	Nazran	Abdullah Efendi	Padişah tarafından yapıldı	6
Toplam				57
1903	Zokayd	Mahmud Efendi	Belli Değildir	30
	Comani	Said Efendi	Belli Değildir	8
	Zevik	Ali Asaf Efendi	Belli Değildir	8
	Beykend	Hamid Efendi	Belli Değildir	5
	Nazran	Abdullah Efendi	Padişah tarafından yapıldı	6
Toplam				57

Garzan kazasına ilişkin Maârif Salnameleri incelendiğinde 1898 ve 1899 yıllarında Beykend ve Nazran Medreselerinin Siirt Merkez kazasına bağlı olarak gösterilmiştir. 1900 yılından itibaren medreseler Garzan kazası bağlı köy olarak geçmektedir. Yukarıdaki tablodaki verilere göre Garzan kazasında beş adet medrese bulunduğu anlaşılmaktadır. 1898 ve 1899 yıllarındaki medrese müderrislerine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir. Yine aynı yıllardaki talebe sayısında da herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1900 yılından itibaren medreselerdeki talebi sayısı sadece Nazran Medresesinde iki talebinin daha eğitime başladığı görülmektedir. Böylelikle Garzan kazasında medrese eğitimi gören talebe sayısı 57 kişidir. Bu değişiklikler dışında Garzan kazasındaki medrese eğitiminde herhangi bir değişiklik olmadan devam etmiştir.

1901 yılında Siirt Sancağının Pervari kazasında müderris Şeyh Mehmed Efendi tarafından Hashir Köyü, Hashir Medresesinde 12 talebe, müderris Yusuf Efendi tarafından Haşt-ı Ulya, Köyü Haşt-ı Ulya Medresesinde 5 talebe eğitim almaktaydı. Kazanın Saruh Köyü Saruh Medresesinde müderris Abdulrezzak Efendi tarafından 7 talebe, Haşt-ı Sufla Köyü Haşt-ı Sufla Medresesinde müderris Yusuf Efendi tarafından 8 talebe, Beydar Köyü Beydar Medresesinde müderris Şeyh Abdullah tarafından 13 talebe eğitim görmekteydi ((H) 1319 MS:456-457).

Tablo 4: Siirt Sancağı Pervari Kazasında Bulunan Medreseler

<i>Yıl</i>	<i>Medresenin Adı</i>	<i>Medresenin Müderrisi</i>	<i>Medresenin Banisi</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
1898	Hashir	-	Belli Değildir	12
	Haşt-1 Ulya	-	Belli Değildir	5
	Saruh	-	Belli Değildir	7
	Haşt-1 Sufla	-	Belli Değildir	8
	Beydar	-	Belli Değildir	13
Toplam			45	
1899	Hashir	-	Belli Değildir	12
	Haşt-1 Ulya	-	Belli Değildir	5
	Saruh	-	Belli Değildir	7
	Haşt-1 Sufla	-	Belli Değildir	8
	Beydar	-	Belli Değildir	13
Toplam			45	
1900	Hashir	Şeyh Mehmed Efendi	Belli Değildir	12
	Haşt-1 Ulya	Yusuf Efendi	Belli Değildir	5
	Saruh	Abdulrezzak Efendi	Belli Değildir	7
	Haşt-1 Sufla	Yusuf Efendi	Belli Değildir	8
	Beydar	Şeyh Abdullah Efendi	Belli Değildir	13
Toplam			45	
1901	Hashir	Şeyh Mehmed Efendi	Belli Değildir	12
		Yusuf Efendi	Belli Değildir	5
	Haşt-1 Ulya			
	Saruh	Abdulrezzak Efendi	Belli Değildir	7
	Haşt-1 Sufla	Yusuf Efendi	Belli Değildir	8
	Beydar	Şeyh Abdullah Efendi	Belli Değildir	13
Toplam			45	
1903	Hashir	Şeyh Mehmed Efendi	Belli Değildir	12
	Haşt-1 Ulya	Yusuf Efendi	Belli Değildir	5
	Saruh	Abdulrezzak Efendi	Belli Değildir	7
	Haşt-1 Sufla	Yusuf Efendi	Belli Değildir	8
	Beydar	Şeyh Abdullah Efendi	Belli Değildir	13
Toplam			45	

Yukarıdaki tablo verileri incelendiğinde Pervari kazasında beş adet medresede eğitim verilmektedir. Bu medreselerde eğitim gören toplam 45 talebe bulunmaktadır. 1898 ve 1899 yıllarında eğitimi verecek müderris bilgilerine yer verilmemiştir. Medreselerde birer müderris görev yapmaktadır. Medreselerin kimin tarafından ve ne zaman inşa olunduklarına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

1903 yılında Siirt Sancağı Erüh kazasında Barışan Köyü Barışan Medresesinde müderris Şeyh Ahmed tarafından 10 talebe, Mir Nasreddin tarafından yaptırılan Tantiy Köyü Tantiy Medresesinde müderris Şeyh Hıtap tarafından 5 talebeye eğitim verilmekteydi. Kazanın Basirte Köyü Şeyh Halid Efendi tarafından yaptırılan Basirte Medresesinde müderris Şeyh Hasan tarafından 15 talebe, Şeyh Abdi Efendi tarafından yaptırılan Raşine Köyü Raşine Medresesinde müderris Abdulhamid tarafından 13 talebe eğitim-öğretim görmektedir ((H) 1321 MS: 397-398).

Tablo 5: Siirt Sancağı Erüh Kazasında Bulunan Medreseler

<i>Yıl</i>	<i>Medresenin Adı</i>	<i>Medresenin Müderrisi</i>	<i>Medresenin Banisi</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
1900	Barışan	Şeyh Ahmed Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	10
	Tantiy	Şeyh Hıtap Efendi	Mir Nasreddin	5
	Basirte	Şeyh Hasan	Şeyh Halid Efendi	15
	Raşine	Abdulhamid Efendi	Şeyh Abdi Efendi	13
	Toplam	43		
1901	Barışan	Şeyh Ahmed Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	10
	Tantiy	Şeyh Hıtap Efendi	Mir Nasreddin	5
	Basirte	Şeyh Hasan	Şeyh Halid Efendi	15
	Raşine	Abdulhamid Efendi	Şeyh Abdi Efendi	13
	Toplam	43		

1903	Barişan	Şeyh Ahmed Efendi	Zeynel ve Abdal Bekler	10
	Tantiy	Şeyh Hıtap Efendi	Mir Nasreddin	5
	Basirte	Şeyh Hasan	Şeyh Halid Efendi	15
	Raşine	Abdulhamid Efendi	Şeyh Abdi Efendi	13
Toplam				43

Eruh kazasına bağlı köylerde dört adet medrese bulunmaktaydı. Bu medreselerde birer müderris görev yapmaktaydı. Medreselerin kimler tarafından yapıldığı da kayıt altına alınmıştır. Medreselerde toplam 43 talebe eğitim almaktaydı. Talebe sayısında herhangi bir artış olmamıştır. 1898 ve 1899 yılları salname kayıtlarında Eruh kazasına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

2.2. Siirt Sancağında Mektep Eğitimi

Siirt Sancağında mektep eğitimi yenileşme hareketi kapsamında yerini almıştır. Siirt sancağında mektep eğitimi İbtidai (sıbyan) ve Rüşdiye Mekteplerinde yapılmıştır. İlköğretimin yerini alan İbtidai Mektepleridir. Ortaöğretim kurumu olarak Rüşdiye Mektebi tarafından yürütülmüştür. Siirt sancağında ilk Rüşdiye Mektebi Kenan Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde 1866-1868 yılları arasında halktan toplanan yardımlarla açılmış ve 15 öğrenci ile faaliyete geçmiştir (Seçkin, 2016:273).

Siirt sancağının eğitim durumu hakkında dönemin salname kayıtları önemli bilgi kaynağıdır. Siirt'in sırasıyla Diyarbakır ve Bitlis vilayetlerine bağlı olması nedeniyle Diyarbakır ve Bitlis salname kayıtlarında Siirt'in eğitim durumu hakkında bilgi verilmektedir. Yine Devlet ve Maârif salname kayıtlarında Siirt'teki eğitim hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Siirt Merkez sancağında bir rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Kazalardaki mektep eğitimi ibtidai mektepleriyle sınırlıdır. 1870 yılında Siirt Rüşdiye Mektebinde 25 talebe eğitim görmektedir. Bu tarihlerde Siirt Rüşdiye Mektebine muallim-i sani⁵ henüz atanmamıştır ((H) 1287 DVS: 113). 1871 yılında Siirt Rüşdiye Mektebine muallim-i sani olarak Fethullah Efendinin ataması yapılmıştır. 1871 yılında talebe sayısında bir değişiklik olmamış ve mektep 25 talebe ile eğitim hizmetini devam ettirmiştir ((H) 1288 DVS: 125). 1877’da Siirt Rüşdiye Mektebinin talebe sayısı 41’e çıkmıştır. Bu tarihte Fethullah Efendi halen görevini devam ettirmektedir (H) 1294 DVS: 137).

1891 yılında Siirt Rüşdiye Mektebinde Muallim-i Sani olarak görev Hüseyin Efendi mektebin Muallim-i Evveli olarak atamasının yapılmasını istemiştir. Ancak Hüseyin Efendi’nin Darulmuallimin-i Rüşdiye mezunu olmadığından atamasının yapılamayacağı, talebinde ısrarlı ise imtihana tabi tutulacağı belirtilmiştir (BOA, MF. MKT. 130/105, (H) 11 S 1309, (16 Eylül 1891)). 1893 yılında Muallim-i Evvel görevine Batumlu Ali Efendi’nin ataması yapılmıştır (BOA, MF. MKT. 184/166, (H) 20 R 1311, (31 Ekim 1893)).

1891 yılında Siirt Rüşdiye Mektebinde Muallim-i Sani olarak görev Hüseyin Efendi mektebin Muallim-i Evveli olarak atamasının yapılmasını istemiştir. Ancak Hüseyin Efendi’nin Darulmuallimin-i Rüşdiye mezunu olmadığından atamasının yapılamayacağı, talebinde

⁵ Okullarda o dönemlerde Muallim-i Evvel müdür ve Muallim-i Sani (ikinci öğretmen) müdür yardımcısı olarak kullanılmıştır.

ısrarlı ise imtihana tabi tutulacağı belirtilmiştir (BOA, MF. MKT. 130/105, (H) 11 S 1309, (16 Eylül 1891)). 1893 yılında Muallim-i Evvel görevine Batumlu Ali Efendi'nin ataması yapılmıştır (BOA, MF. MKT. 184/166, (H) 20 R 1311, (31 Ekim 1893)).

1892 yılında Siirt Merkez sancağında 32 ibtidai mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde 808'i erkek, 213'ü kız olmak üzere toplam 1.021 talebe eğitim görmektedir. Eruh kazasında 5 ibtidai mektebinde 137'si erkek, 53'ü kız olmak üzere toplam 190 talebeye eğitim verilmektedir ((H) 1310 BVS; (Polat, 2006).

Siirt sancağında bulunan rüşdiye mektebinde 1896 yılında talebe sayısının artması üzerine ikinci bir öğretmen ataması yapılması talep edilmiştir (BOA, MF. MKT. 314/3, (H) 21 Za 1313, (04 Mayıs 1896)). Rüşdiye mektebine 1898 yılında yeni atamalar yapılmıştır. Mektebin Muallim-i Evvel görevine Ali Rıza Efendi, Muallim-i Sani görevine Yusuf Efendi, Rika (Hat) Muallim-i görevine Reşid Efendi atanmıştır. Ayrıca mektebe bir Bevvab⁶ görevlendirilmiştir. Bevvab görevini Musa Efendi ifa etmiştir. Bu tarihte mektepte öğrenim gören talebe 54 kişiye düşmüştür (H) 1316 MS: 948-949; 1316 BVS: 244).

1883 yılında ibtidai mektebi eğitim süresi dört yıldır. İbtidai mekteplerinde ders programı ise birinci senede Elifba-yı Osmanî, Kur'an-ı Kerim, Kıraat-ı Türkî, Hesab-ı Zihni; ikinci senede Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Malumat-ı İbtidaiyye, Tadat ve Terkim dersleridir. Üçüncü senede Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Sarf-ı Osmanî, Hesap, Sülüs

⁶ Bevvab: Kapıcı, hademe anlamındadır.

ve Nesih; dördüncü senede Kur'an-ı Kerim, Coğrafya, Tarih, Kavais-i İmlâ, Hesap, Hatt-ı Rika olarak belirlenmiştir ((H) 1300 SDAO: 199).

Siirt mutasarrıfı Süleyman Faik Bey, Siirt'te ibtidai mektebinde okuyan talebelerin kitap ihtiyacının karşılanması için Maârif Nezaretine yazı yazmıştır. Yazılan yazıda mekteplerde okuyan talebelerin kitap ihtiyacının bulunduğunu, Tillo ve Halenze köylerinde yeni mekteplerin açılması ve bu köylerdeki ahalinin durumunun iyi olmaması nedeniyle talebelerin kitap ihtiyacının karşılanmasını istemiştir. Maârif Nezaretine yapılan bu talep uygun görülmeyle talep edilen kitapların ücretlerinin gönderilmesi halinde temin edileceği ifade edilmiştir (BOA, MF. MKT. 417/54, (H) 08 Ca 1316, (24 Ekim 1898)).

1899 yılında Siirt Rüşdiye Mektebinde yeni atama yapılmış ve Muallim-i Sani görevine Halil Efendi getirilmiştir. Bu tarihte Siirt İbtidai Mektebinde Cemil Efendi muallimlik görevini yapmaktaydı ((H) 1317 BVS: 194). Merkez kazaya bağlı Hüseyini nahiyesi İbtidai Mektebi muallimlik görevini Osman Efendi yürütmekteydi ((H) 1317 BVS: 199).

1899 yılında Garzan kazasında beş ibtidai mektebi bulunmaktaydı. Bu okullar Zok ve Comani köyleri ile Rıdvan, Barinci ve Melefan nahiyelerinde eğitim hizmeti vermekteydi. Mekteplerde birer muallim görev yapmaktaydı. Zok köyünde Hafız Ahmet Efendi, Comani köyünde Abdulhamid Efendi, Rıdvan nahiyesinde Ahmet Efendi, Barinci nahiyesinde Ali Efendi, Melefan nahiyesinde Muhyiddin

Efendi muallim olarak eğitim işlerini yürütmektedir ((H) 1317 BVS: 207-208).

Eruh kazasında beş ibtidai mektep eğitim vermektedir. Dih köyünde Tahir Efendi, Şırnak köyünde Hacı Hafız Süleyman, Lodi nahiyesinde Abdulaziz Efendi muallim olarak görev yapmaktaydı. Dergül ve Fındık nahiyesindeki muallim kadrosu boş durumdaydı ((H) 1317 BVS: 207-208). Eruh kazasında 290 ciltlik bir kitabı barındıran bir kütüphane bulunmaktaydı ((H) 1317 MS: 1052-1053).

Şirvan kazasında eğitim hizmeti ikisi köyde üçü nahiyesinde olmak üzere beş ibtidai mektepte yapılmaktaydı. Kufre köyünde Kadri Efendi, Zozik köyünde Hasan Hüsnü Efendi, Minar nahiyesinde Mehmed Emin Efendi, Hasras nahiyesinde Osman Nuri Efendi, İskanbo nahiyesinde Hafız İsa Efendi muallim olarak görev yapmaktaydı ((H) 1317 BVS: 212-214).

Pervari kazasında üç adet ibtidai mektebi bulunmaktaydı. Bu mektepler Hashir, Beydar ve Kirafan köylerinde bulunmaktaydı. Hashir'de Hafız Abdulaziz Efendi, Beydar'da Mustafa Efendi muallim olarak eğitim hizmetini yerine getirmektedirler. Kirafan köyündeki muallimlik kadrosu bu tarihlerde boş durumdaydı ((H) 1317 BVS: 216).

Tablo 6: 1899 Yılında Siirt Sancağında Görev Yapan Muallimler

<i>Garzan Kazası</i>	
Mektebin Bulunduğu Yer	Muallim Adı
Zok Köyü	Hafız Ahmet Efendi
Comani Köyü	Abdulhamid Efendi
Barinci Nahiyesi	Ali Efendi
Rıdvan Nahiyesi	Ahmet Efendi
Melefan Nahiyesi	Muhyiddin Efendi
<i>Eruh Kazası</i>	
Dih Köyü	Tahir Efendi
Şırnak Köyü	Hacı Hafız Süleyman
Lodi Köyü	Abdulaziz Efendi
Dergül Nahiyesi	Münhal
Fındık Nahiyesi	Münhal
<i>Şirvan Kazası</i>	
Kufre Köyü	Kadri Efendi
Zozik Köyü	Hasan Hüsnü Efendi
Minar Nahiyesi	Mehmed Emin Efendi
Hasras Nahiyesi	Osman Nuri Efendi
İşkanbo Nahiyesi	Hafız İsa Efendi
<i>Pervari Kazası</i>	
Hashir Köyü	Hafız Abdulaziz Efendi
Beydar Köyü	Mustafa Efendi
Kırafan Köyü	Münhal

1900 yılında Siirt Rüşdiye Mektebinde 66 talebe eğitim görmekteydi ((H) 1318 MS: 1162). Bu tarihteki mektep görevlilerinde herhangi bir değişiklik olmayıp muallim-i evvel görevini Rıza Efendi, muallam-i sani görevini Halil Efendi, Hat muallimliğini Reşid Efendi, Bevvab görevini Musa Efendi yapmaya devam etmiştir (H) 1318 MS: 1162).

Garzan kazasındaki beş ibtidai mekteptebinde eğitim devam etmekteydi. Burada görev yapan muallimlerin bazıları 1900 yılı itibariyle değişmiştir. Zok köyüne Osman Efendi, Comani köyüne Abdulmecit Efendi, Barinci nahiyesine Süleyman Efendi atanmıştır. Rıdvan nahiyesi muallimi Ahmet Efendi görevini sürdürmüştür. Melefan nahiyesi muallimliği münhal duruma düşmüştür ((H) 1318 BVS: 201-204) 11 Şubat 1901 yılında Garzan kazasının Rıdvan nahiyesine yeni yapılan ibtidai mektebinin inşaatı bitmiş ve açılışı yapılmıştır BOA, MF. MKT. 544/13, (H) 21 L 1318, (11 Şubat 1901).

Eruh kazası hakkındaki 1900 yılındaki kayıtlara göre ibtidai mektebi dörde düşmüştür. Dih köyünde Tahir Efendi görevinde iken, Lodi nahiyesi muallimi değişerek yerine Hüseyin Efendi atanmıştır. Dergül ve Fındık nahiyelerindeki muallim kadrosu halen boş durumdaydı. Bu yıldaki salname kayıtlarında Şırnak'taki ibtidai mektebi hakkında bilgi verilmemiştir ((H) 1318 BVS: 209-211).

Şirvan kazasındaki ibtidai mektebi 1900 yılı itibariyle dört mekteptir. Kufre köyünde Kadri Efendi, Minar nahiyesinde Mehmed Emin Efendi görevlerine devam ederken, Hasras nahiyesine Şaban Efendi, İskanbo nahiyesinde Hafız Ali Efendi tayin edilmiştir. Zozik

köyündeki ibtidai mektebi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir ((H) 1318 BVS: 214-216).

Pervari kazasında ibtidai mekteplerindeki sayıda 1900 yılında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Hashir köyünde Hafız Abdulaziz Efendi görevine aynen devam etmiştir. Beydar köyündeki kadro münhal duruma düşmüştür. Kirafan köyündeki münhal muallimlik kadrosuna Musa Efendi'nin ataması yapılmıştır ((H) 1317 BVS: 216).

Tablo 7: 1900 Yılında Siirt Sancağında Görev Yapan Muallimler

<i>Garzan Kazası</i>	
Mektebin Bulunduğu Yer	Muallim Adı
Zok Köyü	Osman Efendi
Comani Köyü	Abdulgacit Efendi
Barinci Nahiyesi	Süleyman Efendi
Rıdvan Nahiyesi	Ahmet Efendi
<i>Eruh Kazası</i>	
Dih Köyü	Tahir Efendi
Lodi Köyü	Hüseyin Efendi
Dergül Nahiyesi	Münhal
Fındık Nahiyesi	Münhal
<i>Şirvan Kazası</i>	
Kufre Köyü	Kadri Efendi
Minar Nahiyesi	Mehmed Emin Efendi
Hasras Nahiyesi	Şaban Efendi
İşkanbo Nahiyesi	Hafız Ali Efendi
<i>Pervari Kazası</i>	
Hashir Köyü	Hafız Abdulaziz Efendi
Beydar Köyü	Münhal
Kirafan Köyü	Musa Efendi

Siirt sancağındaki rüşdiye mektebindeki talebe sayısı 1901 ve 1903 yıllarında 77 kişidir. Mektepte görev yapan idari yetkililer görevlerini aynen devam ettirirken yeni bir atama meydana gelmemiştir ((H) 1319 MS: 453; (H) 1321 MS: 394). 11 Nisan 1901 tarihinde Siirt'te yeni bir

ibtidai mektebi yapılarak açılışı yapılmıştır. Mektebe Darulmuallim mezunlarından bir muallimin ataması yapılmıştır (BOA, MF. MKT. 554/33, (H) 10 M 1319, (11 Nisan 1901). Siirt Rüşdiye Mektebi Cumhuriyet döneminde ortaokula dönüştürülmüştür. Bu okul sekiz sınıflı bir ortaokul olarak eğitim hizmetine devam etmiştir. Bu okul 1940 yılından sonra Sakarya İlkokulu olarak eğitim veren kurum olmuştur (Seçkin, 2006:273).

Siirt sancağında Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Mustafa Abdulhaluk Beyin 1913 yılındaki mutasarrıflık görevi sırasında girişimleri neticesinde Siirt halkından toplanan yardımlarla “pek muhteşem ve mükemmel bir tarzda” bir idadi mektebi inşa edilmiştir. Mektebin çatısı gerekli malzemelerin köylerden gelmemesi nedeniyle tamamlanamamıştır. Mektep, ihmaller nedeniyle kışın yağın yağmurlar sonucunda duvarları çürüyüp kendiliğinden yıkılmıştır. Mektebin yıkılması nedeniyle inşaatında kullanılan beyaz mermerle taşların hükümet dairesi ve jandarma arasındaki 1000 metre kaldırımın yapımında kullanıldığı bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti Bitlis Valiliğinden durumun araştırılmasını istemiştir (BOA, DH. UMVM. 69/24, (H) 19 C 1331, (26 Mayıs 1913); BOA, DH. İ. UM. 7-2/1-27, (H) 11 C 1336, (24 Mart 1918)). Siirt, yapılan ihmaller sonucunda halkın yardımıyla yapılan ve günün şartlarına göre mükemmel bir yapıda inşa edilen ibtidai mektebini kullanmadan bu mektepte verilecek eğitim hizmetinden yoksun kalmıştır.

2.3. Siirt Sancağında Gayrimüslim Eğitimi

Siirt sancağında gayrimüslim olarak Hristiyan dinine mensup milletler bulunmaktaydı. Bunlar Hristiyan olmasına karşın kendi içlerinde Katolik, Protestan ve Keldani⁷ olarak ayrılmışlardır. Hristiyan ahalinin eğitim ve öğretim hizmeti kilise ve manastırlarda yapılmaktaydı. Osmanlının yenileşme hareketi kapsamında 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile gayrimüslim tebaa için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Gayrimüslimlere okul açma hakkı Müslüman okullarına giriş serbestisi verilmiştir. 1856 yılından sonra gayrimüslimlerin eğitim alınanda mektep açarak yenileşme hareketine dâhil olmuşlardır. 01 Eylül 1869 tarihinde Maârif-i Umumiye Nizamnamesi düzenlenmiştir. Maârif Nizamnamesi ile azınlıkların açtıkları mekteplerde okutulacak ders kitaplarıyla ders programlarının hükümet tarafından onaylanma zorunluluğu getirilmiştir. Bu nizamnameyle azınlıkların kurdukları mektepler yasal hale getirilmiş oldu (Yaşar, 2008:49).

1859 yılında Siirt Merkez kazada Keldani çocukları Ayn Salib mahallesinde bir evin tek odasında eğitim görmekteydiler. Kazada görev yapan Metran Petros'un girişimleriyle eğitim yapılan ev ile onun yanındaki ev satın alınarak buranın bir mektebe dönüştürülmesi için çalışmalar yapılmıştır. Gayrimüslimlere 1856 yılında Islahat Fermanıyla mektep açma hakkı verilmiştir. Mektebin açılması için yasal bir engel olmadığı gibi gerekli olan arazide temin edilmiş idi.

⁷ Keldani: Keldanilik kavramı Nasturilikten ayrılıp Katolikliği kabul eden Nasturilere, Papalığın 1553 yılından itibaren taktığı isimdir.

1860 yılında mektebin yapılması için gerekli izinler alınmıştır. Ancak mektep haline getirilecek olan ev, Merkezdeki Ulu Caminin yanında bulunmaktaydı. Yine bu civar Müslümanların yoğun olarak bulundukları bir yerleşim yeri idi. Keldanilerin yapmak istedikleri mektep, yaklaşık 200 talebeye eğitim verebilecek büyüklüktedir. Mektebin yapılacağı yerin Müslümanların fazla olduğu, Camiye yakın oluşu gibi nedenlerden dolayı mektep inşaatı sancaktaki halk tarafından durdurulmuştur. Bunun üzerine yapılan başvurular değerlendirilmiş ve mektep inşaatının Müslümanları rahatsız etmemek, çan gibi şeyler çalmamak şartıyla inşaatın devamına karar verilmiştir (BOA, HR. MKT. 318/69, (H) 23 Ca 1276, (18 Aralık 1859); BOA, HR. MKT. 319/1, (H) 23 Ca 1276, (19 Aralık 1859)).

Yenileşme hareketiyle azınlıklara tanınan okul açma hakkını gayrimüslimler batılı devletlerden aldıkları destekler sayesinde değerlendirerek birçok mektep açmışlardır. Amerikan misyonerleri eğitim alanında yapılan ıslahatlardan yararlanarak Protestanlığı yaymak amacıyla mektepler açmışlardır. Bu faaliyetler kapsamında Siirt Sancağı Garzan kazası Rıdvan nahiyesinde Amerikan Portestan mektebi açılmıştır. 1870 yılında bu mektep kız ve erkek talebelerin eğitimi için faaliyete başlamıştır (Yaşar, 2007:172).

Siirt sancağında 1892 yılında gayrimüslimlere ait rüşdiye mektepleri bulunmaktaydı. Ermeni Rüşdiye Mektebinde 256 erkek ve 44 kız olmak üzere 300 talebe, Protestan Rüşdeyi Mektebinde 60 erkek, 36 kız olmak üzere 96 talebe, Keldani Rüşdiye Mektebinde 80 erkek ve 45 kız olmak üzere 125 talebe eğitim görmekteydi. Gayrimüslim

rüşdiye mekteplerinde 396'sı erkek, 125'i kız olmak üzere toplam 521 talebe eğitim görmekteydi (H) 1310 BVS : Polat,2006: 184). 7

Tablo 8: 1892 Yılındaki Gayrimüslim Rüşdiye Mektepleri

<i>Mektebin İsmi</i>	<i>Mektebin Mensup Olduğu Cemaat</i>	<i>Talebe Sayısı</i>		<i>Toplam Talebe Sayısı</i>
		<i>Erkek</i>	<i>Kız</i>	
Ermeni Rüşdiye Mektebi	Ermeni	256	44	300
Protestan Rüşdiye Mektebi	Protestan	60	36	96
Keldani Rüşdiye Mektebi	Katolik	80	45	125
Toplam		396	125	521

Siirt sancağındaki gayrimüslimlerin eğitimi hakkındaki diğer bilgi verici kaynak Maârif Salnameleridir. 1898 yılında Siirt sancağında gayrimüslimlere ait üç adet rüşdiye mektebi bulunmaktadır. 1853 yılında yapılan Keldani Katolik Mektebinde 50 erkek, 30 kız talebe, 1882 yılında yapılan Ermeni Mektebinde 120 erkek, 130 kız talebe ve kuruluş tarihi bilinmeyen Protestan Mektebinde 48 erkek, 50 kız talebe eğitim görmekteydi ((H) 1316 MS: 952).

Gayrimüslimlerin eğitim durumu hakkında bilgi veren diğer Maârif Salnamelerinde bilgiler 1898 yılındaki verilerle aynı şekilde olup talebe sayılarında herhangi bir artış olmamıştır ((H) 1317 MS: 1052; (H) 1318 MS: 1052). 1901 yılında mekteplerdeki talebe sayıları hakkında bilgi verilmemişti ((H) 1319 MS: 458). 1903 yılında ise gayrimüslimlerin mektepleri hakkında yeni bir kayıt daha eklenmiştir. Ermenilere ait bu mektep ibtidai mektebidir. Mektepte 25 erkek öğrenci eğitim görmektedir. 1903 yılında rüşdiyelerdeki talebe

sayılarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1903 yılında rüşdiyelerde 218'si erkek, 210'nu kız olmak üzere 428 talebe eğitim almaktaydı ((H) 1321 MS: 399).

Tablo 9: Maarif Salnamelerinde Gayrimüslim Rüşdiye Mektepleri

1898 Yılı					
Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Talebe Sayısı		Toplam Talebe Sayısı	Mektebin Yapılış Tarihi
		Erkek	Kız		
Keldani Katolik Mektebinde	Katolik	50	30	80	1853
Ermeni Mektebinde	Protestan	120	130	250	1882
Protestan Mektebinde	Katolik	48	50	98	Bilinmiyor
Toplam		218	210	428	-
1899 Yılı					
Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Talebe Sayısı		Toplam Talebe Sayısı	Mektebin Yapılış Tarihi
		Erkek	Kız		
Keldani Katolik Mektebinde	Katolik	50	30	80	1853
Ermeni Mektebinde	Protestan	120	130	250	1882
Protestan Mektebinde	Katolik	48	50	98	Bilinmiyor
Toplam		218	210	428	-
1900 Yılı					

<i>Mektebin İsmi</i>	<i>Mektebin Mensup Olduğu Cemaat</i>	<i>Talebe Sayısı</i>		<i>Toplam Talebe Sayısı</i>	<i>Mektebin Yapılış Tarihi</i>
		<i>Erkek</i>	<i>Kız</i>		
KeldaniKatolik Mektebinde	Katolik	50	30	80	1853
Ermeni Mektebinde	Protestan	120	130	250	1882
Protestan Mektebinde	Katolik	48	50	98	Bilinmiyor
Toplam		218	210	428	-
1903 Yılı					
<i>Mektebin İsmi</i>	<i>Mektebin Mensup Olduğu Cemaat</i>	<i>Talebe Sayısı</i>		<i>Toplam Talebe Sayısı</i>	<i>Mektebin Yapılış Tarihi</i>
		<i>Erkek</i>	<i>Kız</i>		
Keldani Katolik Mektebinde	Katolik	50	30	80	1853
Ermeni Mektebinde	Protestan	120	130	250	1882
Protestan Mektebinde	Katolik	48	50	98	Bilinmiyor
Toplam		218	210	428	-

3. SİİRT SANCAĞINDA EĞİTİMİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Şemsettin Sami, Kamus-ı Alâm isimli eserinde Siirt'in eğitim durumu hakkında bilgi vermiştir. 1894 yılındaki Kamus-ı Alâm'daki bilgilere göre Siirt sancağında 1 rüşdiye, 6 medrese, 57 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Ermenilerin 2 erkek ve bir 1 kız olmak üzere 3 rüşdiye mektebi ve 23 sıbyan mektebinin olduğunu, katolik Ermenilerle, Protestan Keldanilerin de 3'er rüşdiye mektebi bulunduğunu kaydetmiştir (Sami, 1889:2574).

Siirt sancağının eğitim durumu hakkında V. Cuinet 1890 yılında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Siirt sancağında Müslümanların eğitim gördüğü 6 medrese, 1 rüşdiye mektebi, 57 Sıbyan Mektebinin bulunduğunu kaydetmiştir. Ermeni Gregoryenlere ait 2 erkek mektebi, 1 kız mektebi, 23 ibtidai mektebi bulunduğunu, Ermeni Protestanların 2 erkek mektebi, 1 kız mektebi, Keldanilerin ise 4 erkek mektebinde eğitim verdiklerini belirtmiştir (Cuinet, 1891:598).

Tablo 10: Siirt Sancağının 1890 Yılı Genel Eğitim Durumu

<i>Topluluk Adı</i>	<i>Mektep Adı</i>	<i>Mektep Sayısı</i>	<i>Muallim Sayısı</i>	<i>Talebe Sayısı</i>
Müslüman	Medrese	6	6	100
	Rüşdiye	1	3	170
	Sıbyan	57	57	4.040
Ermeni Gregoryen	Erkek Mektebi	2	4	180
	Kız Mektebi	1	2	100
	İptidai	23	23	1.070
Ermeni Protestan	Erkek Mektebi	2	2	40
	Kız Mektebi	1	1	15
Keldani	Erkek Mektebi	4	8	325
Toplam		97	6	6.040

Siirt Sancağında eğitim Müslüman talebeler için medreselerde, gayrimüslim talebeler için mensup olduğu cemaatlara göre kiliselerde yapılmaktaydı. Osmanlı Devletinde yenileşme hareketiyle birlikte eğitimde yeni bir dönem başlamıştır. 19. Yüzyılda Müslüman talebelerin Siirt sancağına bağlı merkez kaza eğitimi medreselerde ve ibtidai mekteplerinde aynı anda yapılmıştır. Sancak merkezinde ortaöğretim seviyesinde bir adet rüşdiye mektebi bulunmaktadır.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilanından sonra eğitimde başlayan yenileşme hareketiyle birlikte gayrimüslimlere ait ibtidai ve rüştiye mektepleri açılmıştır. Gayrimüslimlerin batılı devletlerden aldıkları yardımlarla eğitim kurumlarını açmakta zorluk çekmemişlerdir. Nitekim batılı devletlerin bu yardımlarında misyonerlik faaliyeti etkin rol oynamıştır 1869 yılındaki Maârif-i Umumiye Nizamnamesiyle eğitimin işleyişi bir düzene konulmuştur. Yabancı ve azınlık okulları bu nizamname ile devlet denetimi altına alınmıştır.

Siirt'te modern eğitim yöntemiyle eğitim yapan okullar açılmasına karşın medresede yapılan eğitim önemini korumuştur. Medreselerde birçok ilim adamı yetişmiştir. Bu şekildeki ikili eğitim Cumhuriyetin ilanına kadar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat kanunuyla eğitim-öğretim işleri birleştirilerek medreseler kaldırılmış ve tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır (Demir, 2016: 89). Günümüzde halen Siirt'te medrese eğitimi din görevlilerini yetiştiren önemli bir eğitim merkezidir. Burada okuyan öğrencilerin aldıkları icazetnameyle devlette çalışabilme imkânı bulunmamaktadır. Öğrenciler medrese eğitimi yanında açık öğretim okuyarak diploma sorununu çözmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu medreselerde yetişen öğrencilerin camilerde imam ve müezzin olarak atamaları yapılmaktadır. Bu nedenle günümüzde halen medrese eğitimi önemini korumasına karşın herhangi bir yasal zemine oturtulmaması ikili eğitimin devam etmesine neden olmaktadır. Özellikle hafız yetiştirmede önemli bir yere sahip olan medreselerin eğitim kurumu olarak düzenlenmesi yapılan ikili eğitimi bitirmeye yönelik bir

gelişme olacaktır. Böylelikle XIX. Yüzyıldan itibaren başlanan ve hedeflerine ulaşamayan eğitimdeki yenileşme hareketinde bir eksiklik daha tamamlanmış olacaktır.

İncelenen dönemde Siirt sancağında modern eğitim kurumları yaygın değildir. Sancakta açılan en yüksek dereceli eğitim kurumu rüştiye olmuştur. Buna karşın geleneksel eğitim sisteminin bir parçası olarak medreselerin sancakta oldukça yaygın olduğu görülür. Bölgedeki tarikat liderleri tarafından kurulan ve vakıf teşkilatı içerisinde idare edilen medreseler, Osmanlı Devleti'ndeki diğer medreselerde olduğu gibi, 18. yüzyılın sonlarından itibaren aklî ilimlerden ziyade naklî ilimlerle ilgilenmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak bölgenin din görevlisi ihtiyacının karşılanması gibi önemli bir fonksiyonu üstlenmişlerdir. Sancakta gayrimüslimler açmış oldukları okullar vasıtasıyla dindaşlarına eğitim hizmeti vermişlerdir. Bunun yanı sıra Fransız ve Amerikalı misyonerler tarafından açılan okullar da gayrimüslimlere hitap etmiştir. Dolayısıyla hem kendi cemaatleri tarafından açılan hem de misyonerler tarafından açılan okullara gitme imkânına sahip olan gayrimüslimler Müslümanlara nazaran daha geniş bir eğitim imkânına sahip olmuşlardır. Yenileşme hareketiyle birlikte medreselerde başlatılan değişim günümüze kadar eğitim alanında çözümlenemeyen bir sorun olarak devam etmektedir. Medreselerin içinde barındığı eğitim politikası din görevlisi yetiştirme amacı taşımakla birlikte, günümüzde halen medreselerde öğrenim gören öğrencilerin resmi bir diplomaya sahip olamamaları Tanzimat döneminden itibaren devam eden bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Açikel, A. (2019) “II. Abdülhamid Devri Eğitim Politikası’nın Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği”, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (Tam Metin Bildiri), Yayın No:3164097.
- Aktürk, Sıraç. (2015). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mardin Sancağında Eğitim”, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Akyüz, Y. (2011). “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.
- Al, Nadir. (2001). “XVIII. Yüzyılda Siirt Yöresinde İlmi Kurumları ve İlim Adamları”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 271-283.
- Cuinet, V. (1891). *La Turquie D'asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'asie-Mineure*, Ernest Leroux, Editeur, Paris.
- Demir, Ş., (2016). *Cumhuriyet Döneminde Siirt*. Düzey Yayınevi, İstanbul.
- Demirel, F., (2012). Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 507-530.
- Kaya Doğanay, F., (2011). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Rüşdiye Mektepleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

- Gülünay İleri, S.. (2017), “II. Abduhamid Dönemi’nde Sivas’ta Eğitim”, Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- İstek, G.. (2017). “İlk Yenileşme Döneminde Avusturya’da Eğitim ve Osmanlı Sistemi İle Mukayesesi (1744-1824)”, Dicle üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Diyarbakır.
- Karal, E.Z. (2011). “Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)”, VI. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kılınç, M. (2012). Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi’nin Tarihi Gelişimleri. *Vocational Education*, 7(4), 63-73.
- Polat, E. (2006). “H. 1310 (M. 1892) VE H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- Sami, Ş. (1889). *Kamusu’l-A’lam*, Mihran Matbaası, C. 4, İstanbul,
- Seçkin, B.S. *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, İstanbul Siirtliler Derneği, İstanbul 2006.
- Taşer, S. (2010). “Osmanlı Devleti Vilayetleri ve Sancakları Maarif Müdürlükleri ve Maarif Müdürleri (1912)”, *İslam, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi (İstem)*, Yıl 8, S. 15, 159-167.
- Yıldız, H. (2014). Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti’nde Eğitim, 1870-1920. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- Yaşar, M.A. (2008). “19. Yüzyılda Siirt’te Eğitim”, İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

Yaşar, M.A. (2007), “19. Yüzyılın ikinci yarısında Siirt (Osmanlı Devlet İstatistiklerine Göre)”, Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri, Şarkiyat Araştırmaları Derneği, İzmir.

Yılmaz, Ş. (2009). “Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye İdare-i Umumiye Ekleri

Dâhiliye İdare-i Umumiye Belgeleri

Dâhiliye Umur-u Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1300/1883.

Salname-i Vilayet-i Bitlis, Bitlis Vilayet Matbaası, Bitlis, 1310/1892.

Salname-i Vilayet-i Bitlis, Bitlis Vilayet Matbaası, Bitlis, 1317/1899.

Salname-i Vilayet-i Bitlis, Bitlis Vilayet Matbaası, Bitlis, 1318/1890.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, Matbaai Amire, İstanbul 1316/1898.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, Matbaai Amire, İstanbul 1317/1899.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, Matbaai Amire, İstanbul 1318/1900.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, Matbaai Amire, İstanbul 1319/1901.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, Matbaai Amire, İstanbul 1321/1902.

Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır,
1287/1870.

Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır,
1288/1871.

Salname-i Vilayet-i Diyarbekir, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır,
1294/1877.